

Праявы меланхалічнага ў творах Яна Баршчэўскага і Максіма Гарэцкага

Праблема меланхалічнага ў беларускай літаратурнай навуцы не распрацава. Першыя спробы філасофскага і эстэтычнага асэнсавання паняцця меланхоліі належаць Гіпакрату, Платону і Арыстоцелю. Назва “меланхолія” ў часы Гіпакрата выкарыстоўвалася для абазначэння сумнага настрою з пачуццём паражэння без асаблівых на тое прычын. Платон, разважаючы пра парушэнні чалавечай псіхікі, вылучаў пачуццё блізкае да меланхоліі, *манію* і асэнсоўваў яго як узрушэнне, блізкае да натхнення. Філософ адзначаў беспрычыннасць меланхоліі, падкрэсліў яе эстэтычную значнасць і палічыў, што толькі чалавек ў стане вар’яцтва можа адкрыць свет незвычайнай прыгажосці.

Арыстоцель таксама разглядаў меланхолію як перадумову выключнасці. Альбрэхт Дзюрэр не толькі прытрымліваўся тлумачэнняў Арыстоцеля, але і вылучыў тры ступені меланхоліі:

1. Першая ступень меланхоліі характэрна людзям з багатым уяўленнем (мастакам, паэтам).
2. Другая ступень — тым, у каго розум пераважае над пачуццямі (грамадскім дзеячам).
3. Трэцяя ступень — людзям у якіх інтуіцыя пераважае над розумам (багасловамі і філосафам).

Меланхалічнасць, як адметнасць светаадчування Яна Баршчэўскага і Максіма Гарэцкага, мае свае вытокі і эвалюцыйнае развіццё. У артыкуле “Паэтыка смутку ў мастацкім свеце Яна Баршчэўскага”, мы даследавалі *момант страты*, як прычыну зараджэння меланхалічнага настрою. Задача дадзенага паведамлення — вылучыць адрозныя тыпы меланхалічных герояў у асобных творах Яна Баршчэўскага і Максіма Гарэцкага.

У творчасці Баршчэўскага выразна праяўляюцца (умоўнавыяўленыя намі) групы герояў-меланхолікаў, аўтар на старонках “Шляхціца Завальні”

раскрывае прычыны, якія стымулююць развіццё смутку і распачы ў некаторых далікатных натур.

Меланхолікамі ў Баршчэўскага становяцца па розных прычынах. Па-першае, адзнакай меланхалічнасці надзелены “натуральныя” героі. “Натуральны” чалавек у творах пісьменніка не поўнаасцю адасоблены ад грамадскіх працэсаў, не ізаляваны ад жыцця грамадства, але мае схільнасць да натуральнай прыроды (прыродай, натурай мы называем душу герояў і прыродай лічым акаляючы свет: расліннасць, ваду, паветра). Ён надзелены асаблівым інтуітыўнаўзмоцненым характарам і валодае бясконцай і непарыўнай сувяззю з акаляючым асяроддзем. Гэты характарыстыкі ўласцівы Амеліі (апавяданне “Валасы, якія крычаць на галаве”) і чараўніку ад прыроды Тамашу (апавяданне “Чараўнік ад прыроды і кот Варгін”).

Па-другое, меланхалічны смутак адольвае *летуценнікаў*, якія жывуць у сваім свеце ілюзій, мараў і не могуць правільна спасцігнуць рэчаіснасць, таму і становяцца такімі распачнымі, як летуценнік-Севярын з апавядання “Летуценнік-Севярын”.

Па-трэцяе, меланхалічныя натуры пакутуюць па прычыне немагчымасці спасцігнуць абсалют. Гэтымі асобамі сталі Агапка з апавядання “Пра чарнакніжніка і цмока...”, Марка з апавядання “Ваўкалак”, якія дакладна зразумелі, што душа іх бясконца. На-першы погляд, яны спасціглі ўсе радасці і баль з многа свету, але не адчулі поўнага зліцця з Богам, вось і трапілі пад уплыў меланхоліі.

Па-чацвёртае, летуценнікам-самотнікам з’яўляецца сам аўтар. Меланхалічнасць Яна Баршчэўскага выразна выяўлялася ў глыбокай задуменнасці і працяглай самазаглыбленнасці ў сядзібе шляхціца Завальні, на беразе бурапеннай Нявы і пад час успамінаў аб каханай. Аўтар-самотнік узгадвае: “Ужо былі першыя дні лістапада. Самотны, седзячы ля вакна, я слухаў завыванне асенніх вятроў і пошум бяроз і клёнаў, якія густа ўздымаліся над дахам. Віхор круціў на двары жоўтае лісце і ўзнямаў яго ўгору... . Думкі мае былі заняты нейкімі тужлівымі марамі. Тут уваходзіць

кабета, што за гаспадыню ў майго дзядзькі... . Нудзішся ты ў нас, пане Янка” [1, с. 92]. Пісьменнік неаднаразова тлумачыў прычыны самоты. Ён згадваў: “Пасля таго як лёс закінуў мяне ў далёкія мясціны, як жа часта самотныя думкі мае з берагоў Нявы вяртаюць мяне ў гэты край” [1, с. 83], але аўтар шукае прычыны меланхолічнага не толькі ў асабістых адчуваннях, але і выяўляе іх у грамадскіх з’явах, што занатавана ў разгорнутым маналогу Севярына: “Як шчыра прырода цешыцца вясною ў такое ціхае надвор’е, – сказаў Севярын. – Чалавеку не дадзена сапраўднай веселасці: багатыя маркоцяцца, што як адзін дзень, так і цэлае жыццё іх міне, схваецца ад іх назаўсёды, смерць забярэ ў іх уцехі і забавы. Бедныя засмучаюцца, што калі сонца ўзыходзіць – што абудзіла іх да пакутаў і працы. А той, хто зазірнуў у таямніцы людскога жыцця, узважыў, ацаніў іх жадаўні і пачуцці, заразіў свой розум, прытупіў зрок, – вандруе па свеце, не бачыць зоркі-надзеі; шлях усюды высыпаны цернямі, і пад ранішнім сонцам абыякава паглядае гэты чалавек на магілы...” [1, с. 250].

Будучы рамантыкам, Я. Баршчэўскі заглыбляўся ў пачуццёвы свет сваіх герояў, імкнуўся раскрыць таямніцу душэўна-духоўнага складу беларусаў.

Задачы падобнага характару, хутчэй за ўсё ставіў перад сабой і Максім Гарэцкі. У апавяданні “Стогны душы” пісьменнік заўважае: “...Шумяць галіны на бярозах, шуміць гудзе вецер, кідаецца ён мякка – неслухмяны – ка мне ў акно і трэ паперы... . А мне і зноў нудна, нудна, нудна... Я не хварэю усяветнай журбою-жудою, не, не, -- я хварэю не чым другім, але чым?” [2, с. 16]. Тут аўтар шматразова падкрэсліў, што ён не хварэе сусветным смуткам. І, сапраўды, карані беларускай меланхоліі, беларускага суму тояцца ў іншым. У герояў Баршчэўскага, як мы прасачылі раней, засмучанасць нараджаецца па прычыне недасягнутага злітнасці з Богам, або ў выніку расчаравання ў існуючай рэчаіснасці, у каханні, у тамленнях па ідэале.

У творах Максіма Гарэцкага героі таксама хварэюць меланхоліяй. Сыны вёсак імкнуцца да адукацыі, да вучобы і самаўдасканалення, але пры гэтым ім балюча і сумна, таму што родныя і блізкія не разумеюць. Моцна баліць

душа АрхіпаЛінкевіча -- інтэлігента ў першым калене за неўладкаванасць сваёй роднай вёскі: “Як многа слаўнага ў нашых вёсках, сёлах, а тым часам як яны не парушна-мёртвыя ў жыцці . Час ідзе – угары , у воздусі лётаюць аэрапланы , дырыжаблі; пад вадой живуць людзі, як на зямлі; усё ідзе шпарка ўперад, толькі нашу вёску, як абросшым мохам камень каля шляху, з мясціны не скранеш... Сумна, сумна” [2, с. 17].

У творах М. Гарэцкага вылучаецца група меланхолікаў, сярод людзей інтэлігентных. Калісьці Завальня (зборнік “Шляхціц Завальня”) казаў пра свайго пляменніка Янку, што не паспеў закончыць вучобу, а ўжо зажурыўся, смутак засеў у душы, а ўсё прычынай – вучонасць, так і з Архіпам Лінкевічам. Гарэцкі прыгадвае: “і вось ён укусіў ад кніжнае мудрасці... Папраўдзе знайшоў такія і гэтакія адказы, але ж – божа! – пэўнасці аніякай няма, няма. Хто ж даў гэтыя адказы?

Тыя ж людзі. Угу! Бог адзін, а вер колікі на зямельцы божай?” [2, с. 24].

Героі Яна Баршчэўскага і Максіма Гарэцкага схіляюцца да думкі, што не ўсе з’явы прыроднага і грамадскага жыцця можна растлумачыць, карыстаючыся навуковымі пазнаннямі, некаторыя з іх можна адчуць толькі душою, інтуіцыяй.

Літаратура:

1. Баршчэўскі, Я. Выбраныя творы / Я. Баршчэўскі / Укладанне, прадмова і каментарыі М. Хаўстовіча – Мінск : “Беларускі кнігазбор”, 1998. - 480 с.
2. Гарэцкі, М. Творы: Апавяданні, аповесці / Уклад. з тэксталаг. падрыхт. Т. Голуб; Прадм.М. Кенькі. – Мн.: Маст. літ. ; 1995 – 446 с.